

Σύνοψη και Συμπεράσματα

Το τρίτο κύμα επέλασης της πανδημίας δοκιμάζει τις αντοχές της κοινωνίας και της οικονομίας

Σχεδόν ένα χρόνο μετά την εμφάνιση του κορωνοϊού, η Ελλάδα βρίσκεται αντιμέτωπη με το τρίτο κύμα επέλασης της πανδημίας Covid-19. Η κυβέρνηση, έχοντας θέσει ως βασική προτεραιότητα την προστασία των ανθρώπινων ζώων, αντιμετωπίζει, μέχρι στιγμής, αποτελεσματικά το τρίτο κύμα της πανδημίας. Το δηλώνουν τα επίσημα ευρωπαϊκά στοιχεία που κατατάσσουν τη χώρα στην 23η θέση σε απώλειες μεταξύ των 27 χωρών της ΕΕ¹. Όμως το τίμημα για την οικονομία είναι μεγάλο. Το αποδεικνύουν τα τελευταία μακροοικονομικά στοιχεία που φέρνουν την Ελλάδα στις πρώτες θέσεις ύφεσης στην Ευρωζώνη (ενότητα 1.3). Η έξαρση της πανδημίας μέσα στο 2020 είχε σημαντικές επιπτώσεις στο σύνολο της οικονομίας, αλλά και τις επιμέρους αγορές (ενότητες 1.4 και 1.5). Τον περσινό Μάρτιο, ξεκίνησε η εφαρμογή μέτρων για την αντιμετώπιση του πρώτου κύματος έξαρσης της πανδημίας, με σημαντικότερο τον αυστηρό περιορισμό των μετακινήσεων που τέθηκε σε εφαρμογή από το τέλος Μαρτίου, μέχρι και τις αρχές Μαΐου (ενότητα 4.1). Μετά τη λήξη των αυστηρών περιοριστικών μέτρων, ξεκίνησε μεν σταδιακά από τον Μάιο το άνοιγμα της οικονομίας, αλλά μέχρι και το τέλος του μήνα συνεχίστηκε η εφαρμογή του μέτρου της εκ περιτροπής εργασίας για τον δημόσιο τομέα, η άρση του οποίου έγινε από τις αρχές Ιουνίου. Ωστόσο, όπως είναι γνωστό, η εφαρμογή της τηλεργασίας συνεχίστηκε κατά περίπτωση στον ιδιωτικό τομέα. Επίσης, η τουριστική κίνηση του καλοκαιριού ήταν περιορισμένη σημαντικά σε σχέση με άλλα έτη². Στη συνέχεια, τον Νοέμβριο, ξεκίνησε η εφαρμογή των νέων μέτρων για την αντιμετώπιση του δεύτερου κύματος της πανδημίας. Πιο συγκεκριμένα, στις 3 Νοεμβρίου αποφασίστηκε το κλείσιμο της εστίασης και του λιανεμπορίου και στις 7 Νοεμβρίου ο περιορισμός των μετακινήσεων. Ωστόσο, από το τέλος Σεπτεμβρίου, και συγκεκριμένα από τις 25 Σεπτεμβρίου, είχαν αποφασιστεί νέα μέτρα για την αντιμετώπιση της διασποράς, μέσα στο πλαίσιο των οποίων εφαρμόστηκε η υποχρεωτική τηλεργασία στο Δημόσιο σε ποσοστό 40%, όπου αυτό ήταν εφικτό. Τα παραπάνω μέτρα περιορισμού της

ελεύθερης μετακίνησης, η υιοθέτηση της τηλεργασίας και το κλείσιμο των σχολείων περιόρισαν σημαντικά τις μετακινήσεις των πολιτών. Το κλείσιμο των εμπορικών καταστημάτων και της εστίασης συνέβαλε στη μείωση των εμπορευματικών μεταφορών και της μετακίνησης των πολιτών για αγορές. Ταυτόχρονα, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε τις σημαντικές επιδράσεις στον τουρισμό και τον περιορισμό των τουριστικών μετακινήσεων. Τέλος, οι δυσμενείς επιπτώσεις της πανδημίας στην οικονομία συνέβαλαν στον περιορισμό του διαθέσιμου εισοδήματος των πολιτών που επηρέασε τη ζήτηση (ενότητα 3.2). **Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω είναι μια (εκτιμώμενη) ύφεση της τάξεως του 9,9% για το 2020.**

Η ανάπτυξη θα αρχίσει να εμφανίζεται στο δεύτερο τρίμηνο του έτους

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας, η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας θα εμφανιστεί στο δεύτερο τρίμηνο του έτους και θα είναι της τάξης του 3,0% (ενότητα 1.3). **Για να φτάσουμε όμως εκεί, θα περάσουμε από ένα «εφιαλτικό» πρώτο τρίμηνο με ύφεση 10,4%.** Η προβλεπόμενη πορεία του πραγματικού ΑΕΠ κατά το πρώτο εξάμηνο του 2021, και συνεπώς, οι συνολικές οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα, μπορεί να εξελιχθούν σύμφωνα με ένα περισσότερο ή λιγότερο ευνοϊκό σενάριο από το εκτιμώμενο, σε εξάρτηση από τις επιδράσεις μιας σειράς σημαντικών παραγόντων, αρκετοί από τους οποίους συνδέονται άμεσα με την εξέλιξη της πανδημίας. Το σύνολο των εν λόγω παραγόντων θα καθορίσουν, μεταξύ άλλων, τη δυναμική της ζήτησης και της προσφοράς, την εξαγωγική επίδοση της Ελλάδας, τις επενδυτικές και αποταμιευτικές αποφάσεις των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, τα μεγέθη της απασχόλησης και της ανεργίας και κατ'επέκταση τα εισοδήματα, καθώς και τις χρηματοοικονομικές συνθήκες και τα δημοσιονομικά μεγέθη. Πιο συγκεκριμένα, προς τη θετική κατεύθυνση περιμένουμε να λειτουργήσουν: (α) η ανακοπή της πορείας της πανδημίας και η αποτελεσματική εφαρμογή του μέτρου των εμβολιασμών, μέσω της απελευθέρωσης της οικονομικής δραστηριότητας και

1. Βλ. <<https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries>>.

2. Βλ. <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip144_en_1.pdf> σ. 9.

της δημιουργίας ασφαλούς περιβάλλοντος σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο, (β) η συνέχιση της εφαρμογής εξειδικευμένων αντισταθμιστικών μέτρων στήριξης των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων από την κυβέρνηση, μέσω του περιορισμού των δυσμενών επιπτώσεων της διαταραχής της πανδημίας σε σημαντικά μακροοικονομικά μεγέθη, μεγέθη της αγοράς εργασίας και στη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων, (γ) η συνέχιση της παροχής των εργαλείων στήριξης που εφαρμόζονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο και η έναρξη εφαρμογής των εργαλείων του νέου πακέτου ανάκαμψης (NextGeneration EU), κυρίως του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, μέσω της θετικής συνεισφοράς της παρεχόμενης στήριξης και χρηματοδότησης στην ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, καθώς και των θετικών προσδοκιών που προκαλούν και (δ) η απαρέγκλιτη εφαρμογή των αναγκαίων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και η εξισορρόπηση καιρίων μακροοικονομικών και δημοσιονομικών μεγεθών, μέσω της διατηρήσιμης ανάκαμψης και ενδυνάμωσης της αξιοπιστίας της χώρας. Όμως υπάρχουν και οι αντίρροπες δυνάμεις που πιέζουν για την εξουδετέρωση των θετικών επιδράσεων. Αυτές είναι: (α) το τρίτο κύμα της πανδημίας που συνοδεύτηκε τον Φεβρουάριο του 2021 από τη λήψη νέων έκτακτων περιοριστικών μέτρων για την προστασία της δημόσιας υγείας, (β) ο ιδιαίτερα υψηλός βαθμός αβεβαιότητας, ο οποίος οφείλεται στην αδυναμία πρόβλεψης της εξέλιξης της πανδημίας τους επόμενους μήνες σε εγχώριο αλλά και διεθνές επίπεδο, μέσω της προκαλούμενης συγκράτησης της οικονομικής δραστηριότητας που επηρεάζει την εσωτερική αλλά και την εξωτερική ζήτηση και συγκεκριμένους κλάδους της ελληνικής οικονομίας που πλήττονται εντονότερα, καθιστώντας την ιδιαίτερα ευάλωτη και (γ) η τυχόν εντατικοποίηση των γεωπολιτικών εντάσεων, μέσω της αστάθειας και των αρνητικών επιδράσεων που θα προκληθούν.

Το κρίσιμο τρίτο (τουριστικό) τρίμηνο του έτους

Αν όλα πάνε καλά, θα υπάρξει δυνατότητα κορύφωσης της ανάπτυξης στο τρίτο (τουριστικό) τρίμηνο του 2021 που πιθανότατα θα εξουδετερώσει τις όποιες αρνητικές εξελίξεις του πρώτου τριμήνου. Όμως, για να γίνει αυτό, θα πρέπει μέχρι τον προσεχή Ιούνιο, να έχουν εμβολιαστεί πάρα πολλοί άνθρωποι όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και αλλού. Μόνο έτσι θα αρχίσει να δημιουργείται κάποια ανοσία στον κορωνοϊό. Το κλίμα θα βελτιωθεί αισθητά και οι μετακινήσεις θα ομαλοποιηθούν. Τότε λοιπόν, θα περιμένουμε στην Ελλάδα την επιστροφή των επισκεπτών μας. Δεν θα δούμε βέβαια τους τεράστιους αριθμούς που είχαμε δει το 2019, δηλαδή 31,4 εκατ. τουρίστες που δαπάνησαν γύρω στα 18 δισ. ευρώ. Όμως θα έχει αρ-

χίσει η αντίστροφη μέτρηση για τη δυναμική αύξηση των τουριστικών αφίξεων. Εδώ όμως είναι που **πρέπει η κυβέρνηση να δει τα πράγματα πιο προσεκτικά, έτσι ώστε να διορθώσει κάποιες χρόνιες στρεβλώσεις και να ενισχύσει στη χώρα μας κάποιες διεθνώς αναδυόμενες τάσεις.** Πρώτα-πρώτα να εμπλουτίσουμε το τουριστικό μας προϊόν, πέρα από τον ήλιο και τη θάλασσα (που αναμφισβήτητα είναι και θα παραμείνουν συγκριτικά πλεονεκτήματα) με την ιστορία, τις παραδόσεις, την κουλτούρα, τη φύση και τις τοπικές μας συνήθειες. Να δώσουμε δηλαδή στον τουρίστα, που έρχεται από το εξωτερικό, τη δυνατότητα να ζήσει με ασφάλεια και υγεία μοναδικές εμπειρίες που θα τις μεταφέρει στον τόπο του και για τις οποίες θα γίνει ο καλύτερος «πρεσβευτής» της χώρας μας. **Ο τουρίστας του καλοκαιριού 2021 δεν θα είναι ίδιος με τον τουρίστα του καλοκαιριού 2019.** Η κυβέρνηση οφείλει, μέσω του ΕΣΠΑ και του Ταμείου Ανάκαμψης, να φροντίσει για τις βασικές και ψηφιακές υποδομές αλλά και για τις υποδομές υγείας και ασφάλειας και να δώσει κίνητρα για την προσφορά μοναδικών εμπειριών. Εάν το κάνει αυτό, θα καταφέρει να αναστρέψει στρεβλώσεις δεκαετιών όπου, για παράδειγμα, οι διανυκτερεύσεις των τουριστών και τα τουριστικά έσοδα είχαν μια συγκέντρωση πάνω από 80% σε πέντε μόνο περιφέρειες της χώρας (Νότιο Αιγαίο, Κρήτη, Κεντρική Μακεδονία, Αττική και Ιόνια νησιά) και αφορούσαν τέσσερις μόνο μήνες, από Ιούνιο μέχρι Σεπτέμβριο. Δυστυχώς, όλα τα προηγούμενα χρόνια η τουριστική στρατηγική της Ελλάδας ήταν αποσπασματική, ουσιαστικά δεν υπήρχε. Είναι ευκαιρία, στη μετά κορωνοϊό εποχή να διαμορφώσουμε μια νέα στρατηγική που θα βασίζεται στην ανθεκτικότητα, στη μακροχρόνια βιωσιμότητα, στον ψηφιακό μετασχηματισμό και στις συνέργειες με τις τοπικές κοινωνίες, έτσι ώστε να ενισχυθεί η τοπική εφοδιαστική αλυσίδα του τουρισμού.

Οι επενδύσεις, το βασικό (και αναγκαίο) στοιχείο του τέταρτου τριμήνου

Όσο για το τελευταίο τρίμηνο, τη σκυτάλη αναμένεται να πάρουν οι επενδύσεις. Τότε, τα επιδημιολογικά δεδομένα θα βρίσκονται σε σημαντική ύφεση, το οικονομικό κλίμα θα έχει βελτιωθεί αισθητά, πολλά έργα θα έχουν ωριμάσει, τα πρώτα κονδύλια από το Ταμείο Ανάκαμψης θα έχουν «πέσει» στην οικονομία. Τότε θα πρέπει να δούμε μαζικά τις επενδύσεις να παίρνουν σάρκα και οστά. Ωστε να καλύψουμε το χαμένο έδαφος της τελευταίας δεκαετίας όπου ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου –δηλαδή ο οικονομικός δείκτης που αποτυπώνει την συνολική πορεία των επενδύσεων– έχει «κολλήσει» στα 20-25 δισ. ευρώ τον χρόνο, αισθητά χαμηλότερα από τα 60,5 δισ. ευρώ το 2007.

Οι μεταρρυθμίσεις αποτελούν την αναγκαία προϋπόθεση

Βασική προϋπόθεση για να γίνουν επενδύσεις είναι ότι, **προηγουμένως, θα έχουμε κάνει όλα όσα πρέπει. Δηλαδή μεταρρυθμίσεις.** Από την αλλαγή των όρων εισαγωγής στα ΑΕΙ και την ασφάλεια στα πανεπιστήμια, μέχρι τη μεταρρύθμιση στο ΕΣΥ. Από την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών των σχολικών μονάδων μέχρι την αναμόρφωση του δικαίου των δημοσίων συμβάσεων και την απλοποίηση της αδειοδότησης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων που θα επιτρέψει την ανάπτυξη επενδυτικών σχεδίων και τη δημιουργία νέων και καλά αμειβόμενων θέσεων εργασίας. Από τις προωθούμενες αλλαγές στην αγορά εργασίας και στο ασφαλιστικό, μέχρι την επιτάχυνση του ρυθμού απονομής δικαιοσύνης. Από τη μείωση του κόστους εργασίας, όπως εισηγείται η έκθεση Πισσαρίδη, έως την περαιτέρω ψηφιοποίηση του Δημοσίου, τη μείω-

ση του ενεργειακού κόστους για τη βιομηχανία, τη μείωση του μεγέθους του κράτους μέσω ιδιωτικοποιήσεων αλλά και τις συγχωνεύσεις οργανισμών που κάνουν παρόμοια πράγματα, επιβαρύνοντας τον Κρατικό Προϋπολογισμό και τους φορολογούμενους πολίτες. Παράλληλα, είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί από την κυβέρνηση ένα **κοινωνικό δίκτυο για τους συμπατριώτες μας και τις οικογένειές τους**, που θα πληγούν πιο άμεσα από την επικείμενη αναδιάρθρωση της οικονομίας. Αλλά αυτό από μόνο του δεν αρκεί. Οι μεταρρυθμίσεις αποτελούν το εργαλείο για τη λύση προβλημάτων όπως τα παραπάνω, όχι το αντίστροφο. **Όσο περισσότερο αναβάλλουμε τις μεταρρυθμίσεις, τόσο περισσότερο συσσωρεύουμε προβλήματα. Δεν έχουμε την πολυτέλεια να περιμένουμε.**

Καθηγητής ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΛΙΑΡΓΚΟΒΑΣ
Πρόεδρος του Δ.Σ. και
Επιστημονικός Διευθυντής του ΚΕΠΕ